

Милош ЈАНКОВИЋ

КАНОНИ СВЕТОГА ВАСИЛИЈА ВЕЛИКОГ

Апстракт: У раду је реч о канонима св. Василија Великог: сви су наведени и кратко изложени; понегде је указано на сличност некога од њих, а понегдје је указано на идеју из каснијих прописа коју је св. Василије антиципирао.

Кључне речи: канон и правило; грех и покајање; одлучење и свргнуће.

I-УВОД

Циљ и садржај рада

Тема овог рада *Канони св. Василија Великог* једна је од најзанимљивијих, најсложенијих, а следствено томе, и најизазовнијих у области канонског права.

Дело св. Василија Великог је још значајније када узмемо у обзир да је он постао хришћанин тек у тридесетој години, а имао је само четрдесет девет година када се упокојио.

Петнаест година на студијама у највећим образовним центрима тадашњег времена у Константинопољу и Атини, као и касније, веома дубока посвећеност науци Христовој, учинили су да св. Василија Великог данас сматрамо једним од највећих учитеља хришћанске науке.

Велики подвижник и непоколебљиви ревнитељ, он је изузетан тумач јеванђелских истина, који је целокупним својим животом и делом снажно сведочио и сведочи веру Христову.

Кроз проверу дугу преко хиљаду петсто година, истинитост и тачност учења св. Василија Великог, прихваћеног и веома цењеног већ од његових савременика, један је од камена темељаца вере Христове.

Циљ овог рада је приказ најосновнијих појмова, поука и правила које су основ дела св. Василија Великог. Његово изузетно обимно и вредно дело је недовољно истражено, а недавно је објављено у преводу на српски језик са грчког неколико књига св. Василија, у издању Свете Српске Царске Лавре манастира Хиландара.

Рад смо условно поделили на четири методолошке јединице. После уводних напомена, изложен је укратко живот св. Василија Великог, јер без познавања његовог животног пута није могуће правилно и целовито разумевање дела једног од најзначајнијих светих отаца хришћанства.

Затим смо изложили у основним цртама дело св. Василија. Детаљнији приказ дело оца Василија заслужује, али би то у предметном раду било ван садржаја теме и нивоа планираног рада.

У делу рада о канонима св. Василија Великог пошли смо од рестриктивне одредбе појма канона, тј. обрадили смо деведесет два правила која су утврђена на васељенским саборима, у највећем делу на Пето-шестом или Трулском сабору. Приликом приказа основног садржаја појединих канона први пут је извршен покушај уподобљавања ових одредби са савременом правном терминологијом.

Ни у овом делу рада није био могућ детаљнији приказ, из разлога наведених у претходном ставу.

Основе хришћанског учења

Св. Авва Јустин Ћелијски сматра да „основне истине Хришћанства, систематски изложене, представљају еванђелску (од грчке речи евангелион, што значи блавест, напом. М.Ј.), богочовечанску филозофију, еванђелски, богочовечански поглед на свет. Те истине су потпуно остварене у животу и раду Богочовека Христа, зато је Христос највећа вредност историјског Хришћанства и једини извор његових стваралачких сила, Он је Глава Цркве Хришћанске на небу и на земљи.“¹

Свето предање. За разлику од других, тзв. „природних религија“, насталих деловањем појединих људи, од којих су најважније ислам, будизам, конфучијанизам и браманизам, хришћанска религија настала је натприродним, Божјим откривењем. Докази за натприродно откри-

¹ Архим. др Јустин Поповић и проф. Велимир Хаџи Арсић, *Тајне вере и живота*, ПХЗ Крњево, Крњево, 1985, друго изд., стр. 173.

вење, најављени још у *Старом завету*, највидљивији су кроз оваплоћење, тј, очовечење и овоземаљски живот Господа Исуса Христа. Свети апостол Павле поучава: „Да вера ваша не буде у мудрости људској него у сили Божјој.“²

На почетку је Откривење, науку о истинама Божјим, Творац саопштио појединим светим људима, који су је усменим путем даље предавали својим потомцима по вери. Због тога је *Свето предање* претходило *Светом писму*.

Свето писмо. Свето писмо или Библија састоји се из Старог и Новог Завета. Стари Завет нас учи о старом савезу Бога са људима кроз поступна откривења заповести и пророштва светих људи. У Старом завету се наговештава долазак Спаситељев, а Мојсије је први записао део истина Господњих, саопштених путем Светог предања. Постоји двадесет две књиге *Старог завета*, односно четрдесет девет, ако се броји свака књига посебно.

Назив „стари завет“ (2 Кор. 3,14) има у виду, на првом месту, сам завет (на Синају), затим књиге завета (закони Мојсија) и, даље, „сви свештени списи“ (scripturae sanctae, litterae sanctae, libri sancti) до Христа.“³ Новозаветне књиге описују долазак у свет Спаситеља, Господа Исуса Христа, начин на који је уводио своје ученике и претхришћански народ у Своју науку, у циљу спасења рода људског од огреховљености, зла и смрти. Господ је саопштио своју науку усмено, а његови свети ученици апостоли, а пре свих јеванђелисти Матеј, Марко, Лука и Јован, написали су двадесет седам књига *Новог завета*.

„Новозаветни списи писани су у 2. половини 1. века (између 50. и 100. г. по Хр.); но њихово сједињење у целину, слично старозаветним списима, треба пренети у познији период. Помесни сабор у Картагини 397. г. дао је завршни попис новозаветних списа у том облику и поретку којим се ми данас користимо, ослањајући се на 39. пасхалну посланицу св. Атанасија Великог из 367. г.“⁴

Апостолске посланице такође представљају део *Новог завета*. Највише посланица је од апостола Павла, укупно четрнаест. Посланице апостола Петра, Јована и Јуде су такође део *Новог завета*, као и *Откривење Јованово*.

² *Свето писмо, Прва посланица Коринћанима*, гл. 2, 5, прев. Вук Караџић

³ Протођакон Радомир Ракић, *Библијска енциклопедија*, Духовна академија „Свети Василије Острошки“, Србиње-Београд, 2004, стр. 106.

⁴ Исто.

Васељенски сабори. После Миланског едикта 313. године, захваљујући престанку прогона од стране државе, даљи развој хришћанства условљен је решавањем појединих новонасталих проблема у цркви Христовој на васељенским саборима.

„Васељенски сабор је скуп пастира и учитеља цркве, сабраних по могућности из свију крајева хришћанског свијета, да заједнички одлуче о питањима, која се тичу све цркве, и чије одлуке тада прима и признаје сва црква“⁵, а одлуке донете на васељенским саборима су канони, тј. обавезујућа правила за све чланове Цркве. Саборске одлуке, односно канони су основни извор црквеног права.

Први васељенски сабор одржан је у Никеји 325. године поводом аријевске јереси и усвојен је никејски *Символ вере*. Други, цариградски сабор 381. године сазван је због јереси Македонија, епископа цариградског; на овом сабору је усвојен коначни, никео-цариградски символ вере. Трећи сабор је сазван у Ефесу 431. године поводом јереси Несторија, архиепископа цариградског. Халкидонски или Четврти васељенски сабор сазван је 451. године, поводом јеретичког учења архимандрита Евтихија.

Пети сабор сазван је 681. године у Цариграду, где је и настављен 691. и 692. године, пошто су на првом заседању разматрана само доктринарна питања. Зато се овај сабор назива Пето-шестим или Трулским сабором и на њему су крајем августа 692. године усвојена сто два канона, међу којима су већину чинили канони св. Василија Великог.

Седми васељенски сабор је одржан у Никеји 787. године поводом иконоборства.

Од појма васељенских сабора нераздељив је појам саборности. Саборност је још од најранијег периода хришћанства битна одлика Православне цркве и она подразумева окупљање свих Божјих створења, у свим временима и просторима, обједињавање Духом Светим свих култура и хришћанских народа.

Свети Василије Велики се упокојио 379. године, али је његов допринос одбрани изворног учења Христовог између прва два васељенска сабора, као што ћемо видети у наредним поглављима нашег рада, био немерљив.

⁵ Др Никодим Милаш, *Црквено право*, друго, фотот. изд., Истина, ИУ Епархије далматинске, Београд-Шибеник, 2004, стр. 307.

О појму канона и канонског права

Појам канона, у преводу са грчког, значи правило, норму. То су „они црквени закони, који се садрже у основном каноничком зборнику и који су обавезни за сву Цркву. Овај основни канонички зборник поступно се састављао и добио је главни завршетак свој, кад је 883. године издан био у форми номоканона у XIV наслова. У њему се садрже канони светих апостола, канони васељенских сабора, канони десет помесних сабора и канони тринаест св. отаца, Ово су основни канони у Православној цркви.“⁶

За наш рад су од посебног значаја канони Другога васељенског сабора, Пето-шестога или Трулског сабора и сто седамдесет три канона светих отаца, јер су међу њима најбројнији канони светог Василија Великог.

Канони представљају основ науке Христове и целокупног црквеног живота и зато „ап. Павле употребљава реч „канон“ у смислу правила за живот.“⁷

Еп. Никодим Милаш сматра идентичним појмове канонског и црквеног права; један од највећих српских канониста усваја дуалистички појам појам канонског права: „У *субјективном* смислу, оно је скуп законских особина, које припадају члановима цркве, према положају, што они заузимају у цркви, као друштвеном организму, или јуридикским особама, које могу постојати у цркви. У *објективном* смислу црквено право састављају сви они законски прописи, који опредељују спољашњи живот цркве, као друштвеног организма.“⁸

Постоји 85 апостолских канона, али „ови канони нијесу непосредно од св. апостола писмено издани били него .. су они потекли од апостолског предања, (они) су се чували по усменој предању од прејемника апостолских, и да су према истакнутим потребама црквенима сакупљени били у добу прије никејског, I васељенског сабора, од непознатог благочестивог човјека, који је назвао ове каноне апостолским, да тиме покаже да они од самих апостола по предању потичу.“⁹

⁶ Н. Милаш, Исто, 110

⁷ П. Пакић, *Православна енциклопедија*, 505

⁸ Н. Милаш, Исто, 8

⁹ Исто, 87

II - ЖИВОТ И ДЕЛО СВЕТОГ ВАСИЛИЈА ВЕЛИКОГ

Живот светог Василија Великог

Основни подаци о животу.¹⁰ Епископ Никодим Милаш сматра да „између свију отаца и учитеља цркве за црквено право и уопће за црквену дисциплину највише значаја има св. Василије Велики“¹¹.

Будући велики ревнитељ Цркве Христове рођен је 329. године у Кесарији, у угледној многобожачкој породици. Већ у раној младости показује изузетан дар и склоност за философију.

У осамнаестој години слуша предавања знаменитог философа Ливанија у Константинопољу, а затим студира философију у Атини, највећем центру тадашњег филозофског образовања. Он је „петнаест година учио философију, реторику, астрологију, и остале науке тога времена.“¹² По завршетку студија, 354. године постаје учитељ реторике и истовремено наступа као изванредан беседник. У то доба је школски друг са Григоријем Богословом и будућим императором Јулијаном Отпадником (361-363).

По повратку у родни крај, 359. године, прима Свето крштење на реци Јордану, истовремено са Евнулијем, својим учитељем и постаје чтец. Затим путује по тада најзнаменитијим хришћанским центрима у Палестини, Египту, Сирији и Месопотамији. На путу се упознаје са многим светим људима, Макаријем, Пафнутијем и другима. Његова већ раније изражена склоност ка монашком начину живота и велико одушевљење животом египатских подвижника, учинили су да, заједно са Григоријем Богословом, оснива неколико манастира у Понтијској области. За ове манастире пише правила о унутрашњем устројству.

Посвећен је за презвитера 369. године и стиче велики углед као оснивач многих харитативних центара за убоге и сиромашне. Он је такође бескомпромисни заступник угњетених, сиромашних и унесрећених пред државним властима.

Један је од малобројних архијереја који је хиротонисан за архиепископа у свом родном граду, Кесарији. После упокојења Јевсевијевог 370.

¹⁰ Детаљније о томе видети : Св. Василије Велики, *Шестоднев*, Беседа, Нови Сад, 2001. година, 5-18

¹¹ Исто, 110

¹² Св. Николај Жички, Српске славе, Глас Цркве, Шабац, 2000, 7

године, св. Василије Велики наслеђује кесаријску катедру. О њему св. Владика Николај Жички и охридски бележи: „Поставши чврсти поборник православља, луча моралне чистоте и верске ревности, овај умни богослов с правом се назива Велики... Био (је) чврсти стуб цркве и њен ревностни стројитељ. Десет година је служио као епископ Кесарије кападокијске, и називан пчелом цркве Христове (подвукао М.Ј.).“¹³

За све време његовог архипастировања на кесаријској катедри изложен је многобројним и разноврсним притисцима, како од јеретика, тако и од заблуделих и у разне прелести палих верника, али је чињеница да је св. Василије Велики једини од православних епископа Истока који је за време Валентове владавине задржао своје позиције, што сведочи и о његовој великој умешности вођења политике специфичних односа између Цркве и Државе.¹⁴

Свети Василије Велики мирно се упокојио у Господу 379. године, када је имао четрдесет девет година.

Против аријанске јереси. Арије, ученик Лукијана, презвитера антиохијског, рођен је у Либији 256. године. Рукоположио га је за ђакона епископ александријски Петар, који га касније одлучује од Цркве због тога што је подржавао једну локалну расколничку групу. Наследник Петров на александријској катедри, епископ Ахилије, прима Арија поново у црквено општење и рукополаже га за презвитера. Тако Арије постаје парох александријски. Незадовољан што није он наследио катедру, Арије на сабору презвитера напада новог епископа александријског Александра за наводно савелијанство и износи 318. године своје јеретичко учење о Ипостаси Сина Божјег.

Због оваквог учења Арије је 321. године поново одлучен од црквеног општења. Али, овај пут неколико епископа, међу којима Теона Мармарички и Секунд Птоломедијски, стају на страну Арија. Такође се Арију придружује око двадесет презвитера и још толико ђакона.

Пошто је удаљен из Александрије, Арије одлази у Палестину. Затим одлази у Никомидију, где га епископ Јевсевије поново прима у црквено општење. У Никомидији пише књигу стихова за певање *Талија*.

Свети Василије Велики се бескомпромисно борио против аријанске јереси од како је рукоположен за презвитера, 369. године. Ради об-

¹³ Св. Николај, Исто, 7

¹⁴ Св. Авва Јустин Ђелијски, *Житија Светих*, месец јануар, Глас Цркве, Ваљево, 1991, 43-45

једињавања свих православних у борби против опасне јереси, у циљу постизања мира у Цркви, он ступа у заједнички рад са св. Атанасијем Великим и другима светим оцима.

Пошто је Арије брзо и вешто ширио своје јеретичко учење о Сину Божјем као створеном бићу које није једносушно Оцу, указала се потреба за сузбијањем ове јереси путем сазивања сабора. На Првом васељенском сабору у Никеји 325. године решено је ово одступање од догми путем усвајања првога дела Символа вере, а такође је установљено и двадесет канона који се односе на црквену управу и дисциплину.

Од 341. године аријанци почињу да шире учење о Духу Светом као одвојеној Ипостаси од прва два лица Свете Тројице, а Сина сматрају безграничним по сили, али не и по суштини и тако поново јеретички постављају питање Божанства Господа Исуса Христа.

Император Теодосије Велики због Македонијеве и Аријеве јереси сазива Други васељенски сабор 381. године. Плодоносна догматска делатност сабора изнедрила је *Никео-цариградски символ вере*, који је од тада основ догматског учења хришћанства. Сабор такође доноси четири канонска правила којима су регулисани односи међу епископима и право првенства части епископа Константинопоља, као Новог Рима.

Мада умире две године пре Другог васељенског сабора, св. Василије Велики као архиепископ кесаријски даје немерљив допринос учвршћењу православне вере у борби против аријанске јереси.

Својим учењем св. Василије Велики омогућава утврђење реда и морала у Цркви. Због ове своје чувене непоколебљивости од овог периода великог искушења он с пуним правом носи име „Велики“ и „славе и украса Цркве“. Колико је неустрашив био св. Василије Велики као ревнитељ за славу Христову видимо из следећег примера: у јеку велике борбе са аријанском јереси, император Валент шаље префекта Евипија, а затим и лично долази у Кападокију да би убедио св. Василија да се више не супротставља аријанству. Због њиховог настојања да св. Василије прихвати учење уперено против вере, великодостојник је одлучен од Цркве, а император је могао да уђе у храм једино ради приношења светих дарова.

Један од Света три јерарха. У Цариграду је за време императора Алексија Комнена, у једанаестом веку, дошло до једног од најнеобичнијих спорова у историји хришћанства. Међу православнима је настала чудна расправа око питања који је од тројице знаменитих светитеља Василије Велики, Григорије Богослов или Јован Златоусти, највећи пред Господом.

„Једни су сматрали Василија Великог за највећег, који се својим врлинским животом уподобио са анђелима на небу. Други су то место дали светом Григорију Богослову, творцу многих богословских дела, а која се одликују дубином хришћанске мисли. Трећи, пак, сматраху највећим светог Јована Златоустог због његове необичне љубави према људима, због чистог и богоугодног живота и због посебног дара говора – проповедања.“¹⁵

Спор је добио велике размере, а међусобно супротстављене присталице тројице великих светитеља различито себе су називали Василијанима, Григоријанима и Јованитима. Милошћу Божјом, ова расправа је прекинута након јављања у сну тројице светитеља епископу Јовану Евхаитском, прво појединачно, а затим су током сновиђења заједно саопштили епископу Јовану да су они једно у Господа и да међу њима нема ништа противречно. Епископа евхаитског Јована су саветовали да им напише заједничку службу и одреди дан њиховог заједничког празновања, што је он и учинио.

„Три данашња светитеља су три гранитна стуба ПРАВОСЛАВЉА, три стално светлеће звезде на нашем небу. Велики су борци за чистоту православља; земаљски анђели по свом богоугодном животу; велики и дубоки мислиоци и хришћански писци. Њихова дела су и данас јако актуелна; бисери су хришћанске књижевности. У истини су рођени, у истини су живели; њу проповедали и неустрашиво штитили и бранили од лажи и неистине. Зато су гоњени и зостављани. Истрајали су до краја; свето православље очували и учврстили, а од Бога зато добили венац славе као заслужену награду.“¹⁶

Празник Света три јерарха је један од највећих православних празника, а у Грчкој су Света три јерарха највећи национални и школски празник.

*Дело светог Василија Великог*¹⁷

О својем веома ревносном изучавању проблема канонског права, свети Василије Велики оставио је, између осталих, и следећи запис:

„Поставши, пак, човек (тј. од када је постао хришћанин, прим. М.Ј.), предузимао сам честа путовања и, као што је нормално, упознао се са

¹⁵ Протојереј-ставрофор Хаци Радосав т. Митић, *Проповеди*, књ. друга, Београд, 2002, 27-28

¹⁶ Исто, стр. 29

¹⁷ Детаљније видети: Св. Василије Велики, *Шестоднев*, „Беседа“, Н. Сад, 2001, 18-38

многима. У разним уметностима и наукама приметио сам велику сагласност код људи који се њима предано баве. Међутим, једино сам у Цркви Божјој, за коју је Христос умро и на коју је обилно излио Духа Светог, видео велико и изузетно неслагање код многих, како између њих самих, тако и са Божанственим писмом. И, *што је најгоре од свега, и сами црквени предстојатељи се међу собом разликују у уверењима и мишљењима и допуштају много тога што је супротно заповестима Господа нашег Исуса Христа* (подвукао М.Ј.), немилосрдно раздирући Цркву Божју и сурово узнемиравајући Његово стадо.¹⁸

Наравствена правила св. Василија. О раду на својима знаменитим правилима св. Василије каже: „Сада ћу се, у име Господа нашег Исуса Христа, постарати да испуним своје обећање које се односи на наравствена правила. Због тога сам се потрудио да, колико је могуће, ради лакшег разумевања оних који имају жељу, *саберем у скраћена правила оно што се на различитим местима Новог Завета одређује као забрањено или дозвољено.* (подвукао М.Ј.) Ја сам сваком правилу додао и број у њему садржаних поглавља из Писма, тј. из Јеванђеља, или Апостола или Дела апостолских.“¹⁹

Зборник *Наравствених правила* св. Василија Великог обухвата укупно осамдесет правила. У њима је на веома прегледан и јасан начин указано на основне изворе хришћанског учења, са прецизним, синтетичким приказом и предлогом решења заснованих на јеванђелском тумачењу најчешћих проблема, а у циљу сузбијања недоследности приликом примене црквених прописа.

Најчешће су поједина питања, односно правила обрађена у појединачним поглављима, а у случајевима када то сложеност проблема захтева правила су изложена у више поглавља. На пример, у 80. правилу св. Василије Велики даје одговор на питање какви треба да буду хришћани и служитељи у двадесет два поглавља.

Овим зборником св. Василије Велики одговара на суштинска питања науке Христове, обједињујући све јеванђелске изворе, апостолска и светоотачка учења, која примењује у одговорима на поједина питања.

У овом зборнику св. Василије Велики пружа јасне и прецизне одговоре на питања о покајању, љубави према Богу, вери, греху, судовима

Божјим, послушности, крштењу, причешћу, лажи и истини, усрдности према Богу, молитви, искушењима, служитељима, деци и родитељима и другим питањима.

Монашка правила св. Василија Великог. Једно од најзначајнијих учења светог Василија Великог јесу знаменита његова *Монашка правила*.

„Калуђерство (тј. монаштво, прим. М.Ј.) је продукт моралнога духа хришћанства, који код појединих лица изазива тежњу к вишем савршенству. По себи калуђерство нема карактера неопходности, и било је у историји вријеме кад калуђерство није постојало. Свештенство постоји по божанској праву, и хришћанство се не може замислити без свештенства; калуђерство не постоји по тој праву, и дакле нема оне неопходности у хришћанској цркви коју има свештенство. Оно има значај у цркви као *задруга људи, који по правилима те задруге могу посветити сав живот свој Богу* (подвукао М.Ј.), те служити на утврђење цркве и на углед хришћанских врлина. Калуђерство има још и тај значај што је давало, као што даје и данас способних људи, који имају да заузму највиша јерархијска места у цркви.“²⁰

Први је устројио правила монашког живота св. Пахомије Велики, који је око 325. године устројио монашки киновийски живот путем 142 правила и 52 разјашњења појединих питања.

Свети Василије Велики, на основу *Светог писма*, црквених прописа и правила св. Пахомија, око 362. године саставља монашка правила која се састоје од 50 опширних и 313 кратких правила и упутстава о монашком животу. На основу дубоког промишљања и познавања монашког живота свети Василије, кроз пригодна питања и одговоре, у форми катихетичких упутстава, саставља ове канонске прописе који су убрзо постали правила са обавезујућим дејством у хришћанском монаштву.

Изузетан значај монашких правила Василија Великог огледа се и у томе што су она представљала основу за даљу разраду ових прописа кроз доношење посебних манастирских устава или типика који се примењују и данас.

„*Суштина свију Василијевих правила* (која се односе на монаштво, прим. и подв. М.Ј.) ово је: калуђер мора се одрећи свијета и свију угодности свијета, и ради тога он не смије ништа свога имати, и ако шта

¹⁸ Св. Василије Велики, *Трагом јеванђелског подвига*, ман. Хиландар, Св. Гора Атонска, 1999. г., 7

¹⁹ Исто, 22

²⁰ Др Н. Милаш, пом. дело, 689-690

добије све то мора прећи у влаштину (тј. власништво, прим. М. Ј.) манастира, којег је брат; мора бити у строгом смислу смирен и безусловно послушан својем непосредном старјешини и свима старијима; мора савлађивати тијело своје и угушивати тјелесне жудње, и ради тога дужан је свагда да пости и да се подвргава тјелесном труду; а пошто му је сврха свега земаљског живота само вјечно спасење, он се мора сав да Богу посвети, да мисли свагда о Богу, да се непрестано Богу моли, да чита свете књиге и да у разговору са друговима бесједа му свагда буде само о Богу и вјечном спасењу. Да ће све ово сваки калуђер строго и безусловно извршивати, он се свечано заклиње...²¹

Пошто се правила св. Василија Великог односе на оба начина монашког живота, и киновийски и идиоритмички, често се за свеукупно православно монаштво користи јединствен термин *василијанци* (за разлику од бенедиктинаца, фрањеваца, језуита и многих других римокатоличких монашких редова).

Литургија св. Василија Великог. Појам литургије означава службу, односно службу Господу.

„У савременом црквеном речнику *Литургија* има уже, конкретизовано значење - означава чин евхаристијске службе или чин Тајне причешћа. У почетку је појам имао много обухватнији смисао и односио се на богослужење које је црква вршила заједнички, јавно, у молитвеним местима, кроз одређени скуп обреда, речи, симбола и обредних радњи. У том општем смислу литургијски култ се изједначава са јавном молитвом, скупом организованим под надзором Цркве, а разликује се од приватног служења или личне молитве.“²²

Литургија „је Бескрвна жртва *Новог завета*... Литургија се дели на три дела: Проскомидију, Литургију оглашених и Литургију верних.“²³

У православној цркви постоје четири врсте Литургија: *Литургија св. Василија Великог* (подвукао М.Ј.), *Литургија св. Јована Златоустог*, *Литургија Пређеосвећених Дарова*, која се другојачије зове и *литургија св. Григорија Двојеслова* и *Литургија светог Јакова брата Господњег*. *Литургија св. Василија Великог* одликује се нешто дужим молитвама.²⁴

²¹ Н. Милаш, Исто, 692.

²² Протођ. Р. Ракић, Исто, 570.

²³ Др Жарко Гавриловић, протојереј, *Букварица, Светосавски азбучник*, књига четврта, Београд, 2003. година, 94.

²⁴ Н. Милаш, Исто.

„*Василијева литургија* (подвукао М.Ј.) служи се уочи или на сами празник Божића и Богојављења, првог дана мјесеца јануара, првих пет недјеља великог поста, и на велики четвртак и на велику суботу²⁵.

Ова служба је једно од најблиставијих и најважнијих дела св. Василија Великог.

Беседе св. Василија Великог

У почетку рада је описано петнаестогодишње школовање св. Василија Великог. Изузетан таленат и интересовање он је од ране младости показивао за философију и реторику. Још пре него што је примио Свету тајну крштења, свети Василије Велики био је на гласу као изузетан беседник, а његове знамените беседе представљају неизмеран допринос светоотачкој литератури.

Св. Василије Велики написао је тринаест беседа на псалме,²⁶ двадесет четири беседе на разне теме и чувених тринаест беседа на Шестоднев.

У збирци „*Нравствене и делатне беседе*“²⁷ он показује дубоко познавање јеванђелских истина и дубоко разумевање основних проблема хришћанства и хришћана. Збирка садржи две беседе о Великом посту, беседе о благодарности, смиренуумљу, против зависти, гневљиваца, против опијања, беседу на речи „пази на себе“ и беседу која подстиче на Свето крштење.

„*Друштвене беседе*“²⁸ св. Василија Великог садрже две знамените беседе: беседу упућену богатима и беседу на речи из Лукиног Јеванђеља: *Срушићу житнице своје и саградићу веће* (12, 18), и о лакомости.

Непоколебљиву ревност према вери Христовој св. Василије Велики исказује у *Веронаучним беседама*²⁹ Ова збирка садржи беседу о вери, беседу на речи У почетку беше Слово (тј. Логос, Реч, прим. М.Ј. Јн. 1, 1) чувену беседу против савелијанаца, Арија и аномијаца и беседу о томе да Бог није узрочник зла.

²⁵ Др Жарко Гавриловић, Исто, 94-95

²⁶ Детаљније видети: Св. Атанасије Велики и св. Василије Велики, *Благослови душо моја Господа*, Православна мисионарска школа при храму св. Александра Невског, Београд, 373-490

²⁷ Св. Василије Велики, Беседе, ман. Хиландар, Св. Гора Атонска, 2002, 7

²⁸ Исто, 8

²⁹ Исто, 101

*Пригодне и поучне беседе*³⁰ св. Василија Великог су изговорене у време глади и суше, беседа о томе да се не треба привезивати за житејско (тј. за овоземаљска блага, прим. М.Ј.) и о пожару који се десио изван цркве, о коме беседи: „Наоружавши се пламеним огњем он (тј, ђаво, прим. М.Ј.) је напао на ограду наше цркве...”³¹ (19). Веома поучне су беседе младима о користи од јелинских списа и беседа на почетак *Прича* (Соломонових).

*Похвалне беседе*³² св. Василије Велики писао је у спомен на рано-хришћанске мученике Јулиту, Варлаама, Гордија, Маманта, као и о Светих четрдесет мученика. Такође су веома познате беседе св. Василија Великог о милости и о суду, као и беседа утехе болеснога.

Шестоднев

Шестоднев³³ је појам из *Светог писма*, тј. у изворном, најширем смислу подразумева шест дана стварања света, описаних у *Старом завету*. У својој *Првој књизи* (1, 31) Мојсије описује дане, тј. фазе настанка које су се састојале од стварања светлости, неба, земље, свода небеског и живог света. На крају, шестог дана, „по подобију својем“, као круну свега стварања, Господ је створио човека.

У ужем смислу, појам Шестоднева се употребљава у значењу светоотачких беседа о шест дана стварања света. Многи свети оци су писали шестодневне, а међу њима су најпознатији они које су написали св. Јован Златоусти, св. Георгије Писидијски, Јован Бугарски и други.

За наш рад је од посебног значаја тринаест беседа на шестоднев св. Василија Великог.³⁴ То је, по општеприхваћеној оцени, најпознатији и најлепши шестоднев који је икада написала људска рука. Св. Василије Велики је написао тринаест чувених беседа на Шестоднев које су изузетан и незаобилазан део светоотачког учења.

³⁰ Исто, 129-18, 185

³¹ Исто, 147

³² Исто, 151

³³ Детаљније видети: Св. Василије Велики, *Шестоднев*, Беседа, Н. Сад, 2001. година

³⁴ Исто, 55-223

III - КАНОНИ СВЕТОГ ВАСИЛИЈА ВЕЛИКОГ

Уводне напомене

Колико је изузетан рад на решавању појединих канонских питања св. Василија Великог видимо из податка да је од укупно 173 важећа канона Православне цркве чак 92 усвојено из његових посланица и других радова.

„Првих 85 канона састављају три посланице које је Василије управио Амфилохију, епископу иконијскоме... он му се обраћао често и писмено, молећи га да му разријеша различна питања црквене управе и опће дисциплине црквене, или да му разјасни какво мјесто св. Писма, које се њему нејасним учинило. Одговори на ова Амфилохијева питања и састављају садржај тих посланица, или првих 85 канона Василија Великог. Слиједећи (86) канон извадак је опет из једне посланице, коју је 376. године Василије управио Амфилохију. Канон 87. то је посланица Диодору, епископу Тарском, под чијим је именом дошло било до Василија писмо, у коме се нападало на једну наредбу у погледу сродства. Канон 88. саставља наредбу Василија, издану презвитеру Григорију, у погледу неке женскиње, што је у кући држао. Канон 89. је посланица хорепископима, који су прелазили границе своје власти. Поводом сумње подигнуте на његове подручне епископе, да су симонисти, Василије је написао особиту посланицу, и она саставља 90. канон. Пошљедња два (91. и 92) канон извађена су из знаменитог Василијевог списа „О Светоме духу“, написаног поводом једне осваде, да он не исповиједа право божанство Духа светог. И овај спис је управљен Амфилохију, који је побудио био Василија да га напише.“³⁵

„Уз те црквене законе (тј. каноне Пето-шестог, Трулског и Седмога васељенског сабора, прим. М.Ј.), признала је црква обвезну силу за све још у канонима два сабора, који су држани били у Цариграду, у другој половини IX вијека и једној окружној посланици патријарха цариградскога Тарасија противу симоније“.³⁶

Пре него што уђемо у анализу садржаја појединих канона св. Василија Великог објаснићемо методологију излагања и обраде истих. По-

³⁵ Др Н. Милаш, Исто, 110-111

³⁶ Исто, 64

стоје покушаји да се ови канони „преведу“ на терминологију и уподобе у савремене гране права.

Мишљења смо да овакав притуп није ни могућ ни одговарајућ из следећих разлога:

- црквено и грађанско право у старом веку су се делимично подударали, али већ у Римској империји постоји јасна граница између њих. Често је Римска држава остављала покореним народима да у њиховим унутрашњим односима примењују своје обичајно и црквено право, али само у границама које нису биле супротстављене римском праву;
- црквено право је прописивало и кривичне санкције, али и специфичне обавезе, епитимије које су често биле строже и теже су их доживљавали преступници од кривичних санкција;
- у предхришћанском периоду, када се *Стари завет*, примењивао само у међу Јудејцима кривичне санкције, све до пада у римско робство биле су прописиване искључиво црквеним прописима, док је претходни и извршни поступак био у рукама државе;
- у границама Римске империје држава је прописивала норме из области јавног права, али су одређена овлашћења била пренета и на епископе,
- поред државно-правне регулативе постојала је и црквено-правно регулатива односа у браку и породици. Овај однос је повремено био идентичан, а у одређеним случајевима контрадикторан (због различитог схватања многобожаца и хришћана ових питања),
- у време када је хришћанство постало државна религија, није могуће разграничити грађанске и црквене норме; позната је изјава цара Јустинијана, чије је законодавство сукцесор норми из римског доба, да су за њега одлуке Васељенских сабора исто што и државни закони;
- у случајевима сукоба интереса владара и канонских обавеза, као што је то било у случају вишебрачности цара Лава Философа, почетком 9. века, избијали су дуготрајни и компликовани сукоби између цркве и државе;
- велики број кривичноправних и кривичнопроцесних прописа донетих од стране државе у ствари је обезбеђивао неповредивост црквеног учења и црквених норми, итд.

Због наведеног, одлучили смо да се у нашем раду послужимо приликом приказа појединих канона идентичним начином као и св. Васи-

лије Велики. Каноне ћемо обрадити по реду, тј. по посланицама које су у каснијем периоду усвојене као одлуке васељенских сабора, осим канона 91, који, као што смо раније навели представља део књиге св. Василија Великог *О Светом духу*.

Одмах иза редног броја појединих канона дефинисали смо садржај предметне норме и у најкраћем описали конкретно правило, користећи савремену терминологију колико то предметна материја омогућава. Детаљнија анализа захтевала би знатно више простора.

Канони св. Василија Великог су у потпуности засновани на *Светом писму*; а пошто у нашем раду обрађујемо црквене норме, односно каноне, за њихов преступ прописане су канонске санкције или епитимије.

„Епитимија је грчка реч и значи забрана (подв. св. Авва Јустин Ћелијски). Та забрана се односи углавном на удаљавање на неко време од светог Причешћа и налагање извесних молитава и подвига. Она се налаже да би грешник искоренио свој тешки грех и исправио свој живот. Отуда *врста ове духовне забране зависи од врсте греха*. (подв. М. Ј.) На пример, ако човек пати од среброљубља, на њега се налаже чињење милостиње; ако је учинио неки тежак грех, одлучује се од светог Причешћа на извесно време, итд.³⁷

Прва канонска посланица епископу Амфилохију

Овом канонском Посланицом св. Василије Велики 374. године почиње да упућује одговоре на поједина канонска питања епископу Фригијском Амфилохију. На почетку првог писма, односно правила он поздравља Амфилохија: „Речено је, да безумноме кад о мудрости запита, за мудрост ће се примити“, што смо прихватили као мисао водиљу у нашем раду.

Василијева монашка скромност у овом случају чини да себе, и поред неизмерне ерудиције, доживљава као неког ко је милошћу Божјом удостојен да, на одговарањем на Амфилохијева питања и сам дође до нових и дубљих спознаја науке Христове, кроз животворну примену *Светог писма*.

Ова посланица обухвата шеснаест првих Василијевих одговора Амфилохију, тј. каноне од 1. до 16. у којима тумачи *Свето писмо*, поједина питања из црквеног живота, прописује правила и епитимије за прекр-

³⁷ Архим. др Јустин Поповић и проф. Велимир Хади Арсић, пом. дело, 154

пиоце. Обрадићемо најважнија правила из ове *Посланице*, која се већ вековима примењују у канонском праву.

Канон 1. *Крштење одступника од вере.* Св. Василије Велики, између осталог, у овом правилу дефинише појмове јереси, раскола и парасинагога. Овим каноном је утврђено да јереси настају када се неко у потпуности одвоји и отуђи од вере. Јерес представља и грешку у примени било којег хришћанског догмата. – Расколи настају када постоји несаслазност у појединим питањима са основним учењем Цркве, али то несаслазје није непоправљиво и неразрешиво. – Парасинагоге чине део клира који је из неког разлога иступио из црквене јерархије, тј. самосвојно присваја и врши свештеничку службу.

Овим каноном је одређено да су јеретици: пепузијани, манихеји, валентијани и марконити. Расколници, односно чланови секти у доба св. Василија Великог, у смислу овог канона били су: катарти, енкратити, хидропарастате и апоктатите.

Крштење извршено од јеретика сасвим се одбацује, а крштење расколника, због њиховог покорављања цркви, признаје се. У случајевима покајања и преобраћења чланова парасинагога, овим каноном њима се допушта могућност повратка у чланство Цркве.

Наведена правила су усвојена на Другом, Четвртом васељенском и Пето-шестом, тј. Трулском сабору.

Канон 2. *Побачај.* Жена која убије зачетак у својој утроби биће стављена под епитимију као убица, прописује св. Василије. За разлику од *Старог завета*, овим каноном се означава убиством свако уништење плода, независно од времена зачећа. У претходном периоду је убијање плода у најранијој фази трудноће, док још плод није „добрио облик“, кажњавано глобом.

Ово правило је у примени и данас, а у брачном црквеном праву овај преступ од стране жене и представља један од малобројних основа за црквени развод брака. Овај канон је усвојен на Трулском сабору.

Канон 3. *О свештеним лицима која се затекну у блуду.* Овим каноном прописује се лишавање свештеничког чина за оног клирика који је затечен у блуду. Међутим, св. Василије прописује да се казна по овом канону прописује неповратно, али не подразумева изопштење из црквене заједнице.

Ова одредба представља основ за посебан систем санкционисања који важи и данас за свештена лица, у односу на мирјане.

Канон 4. *Вишебрачност.* Сходно одредбама овог канона, разлози за развод брака су сведени на минимум. Добрачност је изузетно до-

звољена уз једно- или двогодишњу епитимију, а закључење трећег црквеног брака св. Василије изједначава са многоженством, односно блудом и налаже петогодишњу епитимију. По овом канону, четврти брак је потпуно забрањен, а за закључење трећег потребна је посебна дозвола епископа.

Ови прописи се и данас примењују у црквеном брачном праву. О канонима у вези са вишебрачношћу биће још речи у 50. и 80. канону.

Канон 5. *Покајање јеретика.* Св. Василије прописује, а само две године по његовом упокојењу Други васељенски сабор усваја могућност за пријем јеретика у веру. Услов је да се утврди искреност жеље за одбацивањем дотадашње јереси.

Нарочито је важно да се покајани прими у случају да му прети смрт. Али, и у овом случају искрено покајање тј. одбацивање јереси је предуслов. У супротном, јеретик се не удостојава светог Причешћа чак ни на самрти.

Канон 6. *Забрана закључења брака клирика са особом због које су лишени свештеништва.* У случају да свештеник, монах или монахиња због блуда са неком особом буду искључени из клира, овим каноном се забрањује преступнику да по рашчињењу закључи црквени брак са таквом особом.

Основ за овај канон је 25. апостолско правило и што је поступак покренут због блуда. Наставак такве везе и поготово закључење брака са таквом особом било би продужење блуда, што је у супротности са *Светим писмом*.

Канон 7. *Забрана хомосексуалних односа и односа са животињама.* Полно општење са особама истог пола и са животињама овим каноном је изједначено са убицама, тровачима, прељубницима и врачањем.

Овим правилом св. Василије одређује епитимију од петнаест до тридесет година кајања, у зависности од облика виности, тј. да ли је преступ учињен у незнању или са умишљајем.

Одредбе овог канона у вези су са канонима 58, 62, 63. и 65.

Канон 8. *Убиство са умишљајем и убиство из нехата.* Овим каноном св. Василије објашњава разлику између убиства са намером и случајног убиства.

По овом канону, убиство са намером је приликом разбојништва, у случају рата и намерног тровања друге особе. Међу ненамерна убиства св. Василије убраја и описује примере нужне одбране и убиства из забуне.

Наводећи примере на које се овај канон односи, св. Василије наводи као прелазну форму, између ове две групе убистава, оне приликом којих је у одбрамбене сврхе коришћено опасно оруђе или оружје (мач, секира или сл.). Пример је готово истоветан са савременим кривично-правним појмом прекорачења нужне одбране.

Канон 9. *Основ за развод брака у канонском праву.* У предхришћанско време једни основ за развод брака била је прељуба, а у пракси је то значило искључиво прељубу жене.

Овим каноном св. Василије утврђује да је прељуба од стране било којег супружника основ за развод брака. Он наводи да тако није у пракси, односно да је обичајно право, као и одредбе римског права по којима је жена била обесправљена део породице, још на снази у другој половини четвртог века.

Овим каноном се напуштање брачне заједнице изједначава са прељубом, а закључење брака од стране напуштеног супружника, које је последица прељубе, не повлачи санкције као у другим случајевима дво-брачности.

Овај канон је, као што ћемо видети, у вези са 21. каноном, а као и већина других, утврђен на Трулском сабору.

Канон 10. *Заклетва.* У претходном поступку оцене кривоклетства св. Василије налаже испитивање услова и побуда под којима је заклетва прекршена. Принципијелно се забрањује неизвршење заклетве. Обавезна је претходна анализа појединих изговорених речи приликом давања заклетве. Св. Василије прописује начин на који се може сачувати појединац од кривоклетства, тј. како у конкретном случају ваља поступити.

Овим каноном се утврђује генерална обавеза из Јеванђеља о обавезности поштовања заклетве, а једини изузетак је прекршај заклетве са циљем избегавања обавезе којој давалац заклетве није дорастао.

Канон 11. *Убиство из нехата.* Овим каноном је прописано да онај који је убио из нехата мора да проведе једанаест година у епитимији која се састоји у одлучењу, тј. забрани светог Причешћа.

По издржаној епитимији обавезно се прекршилац прима поново у заједницу и удостојава св. Причешћа.

Овај канон је у вези са 57. каноном.

Канон 12. *Другобрачност свештеника.* Овим каноном је утврђена обавеза епископа да свештеника који закључи други брак рашчини.

Овај канон се подједнако односи и на учиниоца и на онога ко би омогућио избегавање казне прекршиоцу. То значи да би по одредби овог

канона био лишен достојанства и епископ који би рукоположио за свештеника особу која је закључила други брак.

Ова наредба се примењује и данас у црквеном брачном праву.

Канон 13. *Убиство у току рата.* Ово је једно од малобројних правила у којим св. Василије не поступа по раније утврђеним прописима Светих отаца, већ одређује трогодишњу епитимију за оне који су извршили убиство за време рата.

Мада је суштина овог канона покушај да се олакшају душевни проблеми и поспешују покајање оних који су били принуђени да убијају због услова у којима су се без своје кривице затекли, ово је једно од малобројних правила која се у каснијем периоду нису примењивала.

Један од основа за овако установљену праксу је 1. Канон св. Атанасија Великог који гласи: „Убијати није дозвољено, али убијати у рату непријатеља законито је и достојно хвале.“

Канон 14. *Зеленаштво.* Наплата камате је забрањена, а свештеник који даје новац под камату биће свргнут. Такође не може бити рукоположен за свештеника онај ко је давао новац под камату.

Изузетак од наведеног правила је када се давалац покаје и добит од камате раздели сиротињи. Такође је утврђена обавеза давања свечане заклетве од стране прекршиоца о одрицању од таквог понашања убудуће.

Канон 15. и 16. Ово су два правила из малобројне групе оних који не садрже канонске одредбе. У оба случаја ради се о упућивању савета о томе како да се правилно читају и схватају поједини термини и садржаји у *Светом писму*.

Друга канонска посланица епископу Амфилохију

Ова канонска Посланица, св. Василија Великог садржи *тридесет три канона*, од 17. до 50. написана 375. године. Ови канони представљају наставак рада на канонским правилима, као и у претходној *Посланици*, путем одговора св. Василија на питања епископа Амфилохија.

Канон 17. *О заклетви положеној под претњом.* Овим каноном св. Василије прописује да, на супрот раније прихваћеним правилима о обавезности о поступању по обавезама прихваћеним под заклетвом, није неканонски одступити од заклетве у случајевима када је она дата под притиском или уцењом.

Ово одступање од правила има последицу, по овом канону, да се ипак прекршиоцу прописује епитимија по претходним одредбама о потреби поштовања заклетве.

Канон 18. *Прекршај завета девствености.* Положај девојке која је прекршила завет девствености св. Василије изједначава са положајем невесте, односно прописује епитимију истоветно ако у случају прељубе.

Овим каноном је утврђена обавеза да девојка приликом заветовања мора да буде стара најмање шеснаест година, односно да је у потпуности свесна својих поступака. Такође се овим правилом забрањује дотадашња пракса да овај завет дају родитељи или родбина уместо девојке.

Канон 19. *Монаси и монашки живот.* Ово је канон који је део обимног рада св. Василија на уређењу монашког живота. Св. Василије прописује обавезу полагања завета безбрачности, јер је то основ за санкционисање непоштовања овог завета. У погледу одговорности по овом канону, према прекршиоцу ће се применити истоветна санкција као према блудницима.

Ово је једно од многих правила св. Василија Великог о монашком животу која се примењују и данас.

Канон 20. *Неодговорност јеретика за одступање од заклетве.* Овај канон св. Василије доноси, јер сматра да се на оног ко није хришћанин, тј. није упознат са правилима вере не могу примењивати казне предвиђене за хришћане.

На основу овог канона, јеретик може бити примљен у веру, без обзира на претходно одступање од заклетве.

Канон 21. *Блудочинство мужа.* Муж који падне у блуд сматра се, у смислу овог канона блудником, а не прељубником.

Св. Василије прихвата обичај да муж може да отера жену прељубницу, а да жена мора да прими мужа који се враћа у брачни живот након блуда, али додаје да је „разлоге за овакво правило заиста тешко пронаћи“.

Овај канон је у вези са каноном 9.

Канон 22. *Отмица девојака.* Св. Василије у овом канону прави разлику између оних који су отели незаручену и заручену девојку.

У првом случају обавезно је враћање девојке родитељима или староцима, а у другом случају утврђује се обавеза враћања девојке заручнику, који одлучује да ли ће девојку примити или не.

Канон 23. *Брак са женом покојног брата.* Овим каноном је најстрожије, под претњом искључења, забрањено склапање брака са удовицом покојног брата.

Овај канон је у вези са 8. каноном.

Канон 24. *Другобрачност удовице.* Овим правилом прописано је да се удовица млађа од шездесет година, у случају удаје лишава права на црквено старање, а уколико је старија од шездесет година, најстрожије јој се забрањује склапање новог брака.

Канон 25. *Предбрачни однос и брак.* Закључење оваквог брака допуштено је овим каноном тек после четворогодишњег одлучења од светог Причешћа будућег мужа.

Канон 26. *Ванбрачна заједница.* Најстроже је забрањен живот у ванбрачној заједници, а за прекршиоце је предвиђена епитимија као за блуд.

По издржаној епитимији, допуштена је могућност склапања брака између ове две особе.

Канон 27. *Неправилан брак свештеника.* Пошто су по хришћанском учењу муж и жена једно тело, они се недостојном везом прљају, а свештеник који ступи из незнања у брак са сродницом или монахињом биће рашчињен, али ће остати у вери.

Свештеник који са умишљајем закључи овакав брак искључује се из заједнице.

Канон 28. *Свињско месо у исхрани.* За разлику од старозаветних прописа по којима је забрањено коришћење свињског меса у исхрани као нечистог, овим каноном св. Василије дозвољава употребу свињског меса у исхрани.

Међутим, за монахе је другим правилима св. оца Василија прописано уздржање од мрсне хране.

Канон 29. *Заклетва о злом делу.* Без обзира што је придржавање свакој положеној заклетви обавезно, када се она сатуји у завету да ће се учинити неко зло, утврђује се овим каноном обавеза о одустајању од такве заклетве.

Канон 30. *Отмичари девојака.* У овом канону св. Василије разликује две врсте отмица: када су извршене без насиља и последица тј. без оскрнављења девојке и случај када је насиље над девојком извршено.

За отмицу у првом случају овим каноном није предвиђена епитимија, а ово правило св. Василија је једно од малобројних које је касније измењено одлукама 4. и Трулског васељенског сабора.

За отмичаре и помагаче у другом случају, овим каноном прописана је епитимија трогодишњег одлучења.

Канон 31. *Нови брак у случају удаљења мужа.* У случају удаљења мужа из брачне заједнице, без вести о њему у дужем периоду, жени

није допуштено закључење новог брака пре него што прибави неспорне доказе о његовој смрти.

У супротном, против жене из претходног става примениће се казна као за прељубу.

Канон 32. *Грех свештеника.* Овим правилом се утврђује да ће свештеник који учини грех свргнути, али не и искључити из заједнице.

Ова одредба се не односи на оне најтеже грехе, јер они представљају апсолутан основ за искључење из заједнице, као на прим. из канона 1. ових правила.

Канон 33. *Напуштање детета.* Овим каноном прописује се истоветна казна за мајку која напусти своје дете, као за убиство.

Овде се ради о случају када је дете преживело напуштање од стране мајке захваљујући помоћи од стране неке друге особе, јер би у случају наступања смрти као последице напуштања, мајка учинила дело убиства.

Овај канон је у вези са 52. правилом св. Василија.

Канон 34. *Покајање прељубнице.* Овим правилом је прописано да се не забрањује стајање са вернима оним женама које се на исповести или на други погодан начин покају због извршене прељубе.

Ово правило је претеча данашњих схватања о избегавању „стигматизације“ преступника.

Једино се прописује забрана причешћивања за време епитимије.

У циљу заштите личности покајане прељубнице и спречавања настанка тежих последица, овим правилом св. Василије чини одступање од својег 58. канона.

Канон 35. *Напуштање брачне заједнице.* Овим правилом св. Василије прописује обавезно испитивање мотивације жене за напуштање брачне заједнице.

У случају неоправданог напуштања жене, муж се неће казнити и остаће у заједници са црквом.

Аналогијом можемо да закључимо да је по мужа кажњиво напуштање брачне заједнице узроковано његовим понашањем, што ово правило чини претечом каснијих одредби о бракоразводним узроцима, које се и данас примењују у англосаксонском законодавству.

Канон 36. *Удаја жене војника.* Као и у канону 31, женама војника које нису примиле сасвим поуздану вест о смрти мужа на ратишту, забрањено је ступање у други брак.

Изостаће кажњавање ако се у међувремену поуздано потврди вест о смрти мужа.

Прописана је епитимија као у канону 31.

Канон 37. *Другобрачност прељубника.* У случају да је мушкарац живео незаконито са једном женом, а потом закључи брак са другом, одговараће само за прељубу, због прве везе.

Канон 38. *Обавеза родитељског благослова.* Девојке које се удају без пристанка оца или старатеља, чине блуд.

У случају накнадног прибављања благослова из претходног става, св. Василије прописује епитимију у трајању од три године.

Овај канон је у вези са 22, 40. и 42. каноном.

Канон 39. *Поступак против прељубнице.* Поред општих правила о прељуби тј. петнаестогодишње епитимије, св. Василије овим каноном прописује да жена која је живела пре смрти мужа са прељубником не може наставити везу, а поготово јој се не дозвољава брак са прељубником.

Канон 40. *Блудочинство робиње.* Овај канон се односи на блудочинство од стране робиње и условима под којима робиња може закључити брак.

Канон 41. *Другобрачност удовица.* По овом канону удовици је дозвољено да закључи други брак.

Овим правилом удовица не избегава прописане санкције које важе за другобрачност уопште.

Канон 42. Овај канон се односи на пропис из 8. канона, примењеног на робове и робовласнике.

Канон 43. *Убица.* Овим каноном се прописује да је убица свако ко другоме нанесе смртни ударац, независно од тога да ли је убиство ситуационо или са умишљајем.

Канон 44. *Блуд ђаконисе.* Овим правилом се прописује епитимија у трајању од седам година за девојку која је положила завет девствености, а учинила је блуд.

Такође се забрањује незнабошцу који је саучесник у овом блуду да, по примању хришћанства, ступи у брак са овом ђаконисом.

Овај канон се темељи на веома строгом завету девичанства који је положила ђакониса.

Канон 45. *Богохуљење.* Овим правилом се утврђује да онај ко вређа Христа нема никакве користи од тога што је формално хришћанин.

Најстрожије санкције за овај преступ се подразумевају.

Канон 46. *Ступање у брак са остављеним мужем.* Ако се нека девојка, не знајући, уда за човека кога је жена напустила, а муж је отпусти због повратка прве жене, учинила је блуд.

Епитимија је идентична као у случају блуда, а епитимија за прељубу изостаје због заблуде девојке у време ступања у брак.

Овај канон допуњује одредбе из канона 9.

Канон 47. *Крштење јеретика.* Овим правилом прописује се обавеза поновног крштења енкратита, сакофора, апотактита и новатијана, приликом преласка у православну веру.

Маркионистима крштење није дозвољено.

Ово правило је у вези са каноном 1. и представља једини изузетак када се прописује Света тајна крштења по други пут, а усвојена је на Другој васељенској сабору.

Канон 48. *Забрана разведеној блудници.* Ако муж остави жену због њеног блуда, није јој дозвољено да се поново уда.

По овом канону, прељубници није дозвољено да живи са другим.

Канон 49. *Некажњавање жртве силовања.* Жене над којима је присилно извршен блуд од стране мушкарца, не подлеже казни за блуд.

Изостанак воље и немогућност физичког супротстављања блуднику, основ су за овај канон.

Канон 50. *Трећебрачје.* Закључење трећег брака није дозвољено. Трећебрачје се по црквеном праву, на основу овог канона, изузетно одобрава искључиво из разлога што је мањи преступ од блудничења.

Овај канон је у вези са одредбама из 4. канона.

Трећа канонска посланица епископу Амфилохију

Трећа канонска посланица св. Василија је наставак претходне две посланице и састоји се од следећих тридесет пет канона.

Канон 51. *Останак у вери рашишћених клирика.* Овим каноном св. Василије потврђује канон 32. којим је прописано свргнуће као довољна казна за клирике, тј. све црквене служитеље, без удаљења из заједнице.

Канон 52. *Убиство детета од стране мајке.* Овај канон је разрада 33. канона. Новина у овом канону је што св. Василије таксативно набраја случајеве у којима се мајци суди за убиство (намерно пропуштање да се детету укаже помоћ, прикривање греха и сл.) и у којим случајевима се напуштање и смрт породе не сматра убиством (постојање објективне немогућности за спасавање породе, околности на које мајка није могла да утиче итд.).

Канон 53. *Другобрачност робинје.* Епитимија је одређена као за случај другобрачности.

Канон 54. *Убиство из нехата.* О убиству из нехата св. Василије је донео правило у 8. канону. Оставља се увиђавности епископа да поступа и процењује казну у складу са посебним околностима под којима је дело извршено.

Овај канон представља претечу принципа индивидуализације кривичних санкција у савременим правним системима.

Канон 55. *Убиство разбојника.* Као у 13. канону које се односи на убиство у рату, св. Василије сматра да се мора ставити под епитимију и онај ко убије разбојника.

Образложење за овакво поступање је идентично као у наведеном правилу.

Канон 56. *Убиство са умишљајем.* За оног ко намерно тј. хотимишно убије другог, св. Василије прописује двадесет година епитимије.

Овим каноном је прописано и време кајања у појединим фазама (време ван храма, време слушања, време молитвеног заједничења и време стајања без св. Причешћа).

Канон 57. *Убиство из нехата.* Овим каноном је прописана епитимија за оног ко убије из нехата, тј. ненамерно, у трајању од десет година.

Такође су одређене фазе и време окајавања греха, као у претходном канону.

Канон 58. *Прељуба.* Казна за прељубу је по овом канону петнаестогодишње одлучење од св. Причешћа, по фазама као у претходна два канона.

Канон 59. *Блуд.* Блудник ће бити подвргнут седмогодишњој епитимији, сходно овом правилу.

Дужина појединих фаза окајавања греха је такође утврђена овим правилом.

Канон 60. *Прекршај завета девичанства.* Св. Василије Велики прописује овим каноном истоветно трајање епитимије за прекршај завета девичанства као у случају прељубе, тј. петнаест година.

Канон 61. *Крађа и покајање.* Ако се неко искрено и дубоко покаје за извршену крађу биће удаљен од св. Причешћа годину дана.

Ако је прекршилац из претходног става откривен од стране других, казна се одређује у двоструком трајању.

Канон 62. *Хомосексуални однос.* Св. Василије Велики уподобљује казну за ступање у однос са особом истог пола са епитимијом за прељубу тј. прописује овим каноном петнаестогодишње одлучење од св. Причешћа.

Канон 63. Содомија. Ко ступи у однос са животињама биће петнаест година одлучен од св. Причешћа.

Канон 64. Прекршај заклетве. Овим каноном прописано је десетогодишње стављање под епитимију оног ко погази заклетву.

Такође је прописано време кајања по појединим фазама.

Канон 65. Покајање врачара. Ко се покаје за врачање и припремање враџбина, „чаробних напитака“, биће под епитимијом као покајани убица, а повлашћење је јер је прекршилац сам себе изобличио, тј. открио и покајао се.

Канон 66. Скрнављење гроба. Онај ко раскопава гробове биће, на основу овог канона, десет година одлучен од св. Причешћа.

Иста епитимија биће одређена и ономе ко краде надгробне споменике.

Канон 67. Блуд са сестром. Св. Василије блуд са сестром уподобљава са епитимијом прописаном за убиство са умишљајем.

Канон 68. Брак са сродником. Овим каноном св. Василије налаже да се склапање брака са сродником подвргне епитимији као у случају прељубе, тј. петнаест година одлучења од св. Причешћа.

Канон 69. Чтец и предбрачни однос са заручницом. Овим каноном св. Василије прописује да ће сваки чтец који ступи пре закључења брака у полни однос са вереницом бити годину дана одлучен, а исто правило важи и за ипођаконе.

По истеку времена кајања, чтец ће бити онемогућен у даљем напредовању, због предметног прекршаја.

Канон 70. Скрнављење ђаконa пољубцем. Ђакон који се „устима оскрнавио“ биће удаљен од служења.

У случају било каквог сличног, али тежег прекршаја ђакон ће бити свргнут.

Канон 71. Неисповедање туђег греха. За оног ко сазна за нечији грех, а то не исповеди, св. Василије прописује епитимију у истом трајању као према оном ко је грех учинио.

Канони 51. до 71. чине групу правила о гресима и поступању према грешницима.

Канон 72. Учење враџбинама. Овим каноном онај који учи по враџбинама, биће кажњен истом епитимијом као и убица, тј. двадесетогодишњим одлучењем.

Канон 73. Одрицање од Христа. Св. Василије прописује да онај ко се одрекне Христа мора бити подвргнут епитимији доживотног покајања.

Св. Причеће прекршиоца из претходног става допуштено је, према одредби овог канона, само када је на умору.

Канон 74. Помиловање. Без обзира што је изрицање епитимија из претходно наведених канона обавезујуће, св. Василије овим каноном овлашћује епископа да може помиловати грешника; у случају несумњивог утврђивања кајања оставља архијереју могућност ублажавања изречене епитимије у зависности од степена и дубине покајања.

Канон 75. Однос са полусестром. Онај ко згреши са полусестром по оцу или мајци, по овом канону биће одлучен од св. Причешћа два наест година.

Епитимију ће издржати по фазама кајања, а прекид недостојног односа је обавезан.

Канон 76. Однос са снајом. Онај ко буде у незаконитом односу са снајом биће под истом епитимијом као прекршилац из претходног канона.

Канон 77. Напуштање брачне заједнице од стране мужа. Онај муж који остави жену и узме другу биће кажњен као прељубник.

За овај преступ св. Василије прописује седмогодишњу епитимију.

Канон 78. Брак са сестром од остављене жене. И за овај прекршај је прописана седмогодишња епитимија, као у претходном канону.

Канон 79. Однос са маћехом. Онај ко ступи у забрањен однос са маћехом биће кажњен двадесетогодишњом епитимијом.

Канон 80. Вишебрачност. Св. Василије сматра да је закључење више бракова већи прекршај, односно грех од блуда.

Пошто је само први брак благословен, за другобрачност се већ одређује епитимија. Трећи брак је дозвољен само у изузетним случајевима, да би се избегло разуздано блудочинство.

Обавезна је епитимија за овај преступ у трајању од четири године, а затим се сваки појединачни случај оставља на увиђавност епископу.

Канон 81. Добровољно и присилно одрицање од вере. Овим правилом св. Василије прописује епитимије за оне који су положили незнабожачке заклетве под претњом и притиском, а такође одређује и казну за оне који су добровољно одrekli исповедања вере.

За оне из прве групе овим каноном прописано је одлучење у трајању од пет година, а за добровољно одрицање вере св. Василије одређује једанаестогодишњу епитимију.

Канон 82. Непридржавање заклетви. Као и у претходном канону, св. Василије разликује одступање од заклетве под претњом и добровољно. У првом случају прописана је шестогодишња епитимија и по-

новно примање у веру, а у другом деветогодишња провера и, у зависности од постигнутог степена кајања, не искључује се повратак у веру.

Канон 83. Врачање. Св. Василије изједначава врачање и незнабоштво. За овај канонски преступ прописана је једанаестогодишња епитимија.

Канон 84. Сврха епитимије. Овим каноном прописује се да је сврха изречених епитимија искрено и дубоко покајање.

Епископи су у обавези да процењују степен и искреност покајања за грехе у сваком појединачном случају, а такође им се налаже да не користе своје право из канона 74. у случају недовољног кајања, већ да се, напротив, епитимија продужи онима који се не придржавају обавезе покајања.

Канон 85. Грех. Овим каноном св. Василије упозорава епископе на опасност од евентуалног неуспеха у спровођењу поступка против грешника и утврђује обавезу спречавања сопствене огреховљености, у контакту са грешницима.

Канон 86. Употреба меса у исхрани. Овим правилом св. Василије одбија приговор енкратита о употреби меса у исхрани хришћана.

Овим каноном је оснажена одредба из 47. канона и утврђује се да хришћани разлучују намирнице по корисности, а не по врстама.

О енкратитима се говори и у 1. канону, а ово правило је узето након из Друге посланице Амфилохију, 376. године.

Посланица Диодору, епископу Тарском

Канон 87. Брак са сродницима покојног супружника. Св. Василије овим каноном утврђује раније одредбе о забрани закључења брака са сестром покојне жене, али исто тако недопуштено је удовици да ступа у везу са родбином покојног мужа.

Противзаконитост ових односа се утврђује на основу обичаја утврђених у Цркви, Светим писмом и спречавањем неправилних сродничких односа који би настали између деце из таквих бракова.

Св. Василије овај канон заснива на 19. апостолском правилу, којим је прописана доживотна епитимија за овај преступ.

Канонска Посланица Григорију Презвитеру

Канон 88. Коришћење жена као послуге свештеника. Овај канон св. Василије заснива на одлукама таикејског сабора које се односе на забрану држања доведених жена у кући презвитера.

Преступ овог канона повлачи најстрожију казну, анатему.

Канонска посланица хорепископима

Канон 89. О хорепископима³⁸. Овим каноном св. Василије упозорава подређене епископе, тј. хорепископе на разна непоштовања црквених правила.

Највећа замерка хорепископима је да, прекорачујући своја овлашћења, уводе недостојне у цркву.

Канонска посланица подручним епископима

Канон 90. Симонија. Из разлога што мање греши онај који по незнању хоће да купи, него онај који продаје дар Божји, св. Василије најстрожије забрањује додељивање свештеничких чинова за новац.

Пошто је по Светом писму среброљубље одређено као извор целокупног зла, дело симоније св. Василије изједначава са идолопоклонством, тј. незнабоштвом.

Казна је обавезно рашчињење и одстрањивање из заједнице.

Књига о Светом Духу, 27. глава

Канон 91. Поштовање догмата. Овим каноном утврђена је обавеза поштовања свих догмата, независно да ли су у писаној форми или из предања.

Ово правило се нарочито односи на обавезно поштовање неписаних црквених обичаја (молитава, метанија, погружавања и сл.).

³⁸ О хорепископима видети детаљније: Еп. Никодим Милаш, Достојанства у православној цркви по црквено-правним изворима до 14. века, "Истина", Шибеник, 2001, 36-46

Канон 92. *Допуна о поштовању догмата.* Овај канон је допуна претходном. Св. Василије упоређује обавезно поштовање старих усмених догмата са извођењем доказа пред судом на основу изјаве сведока, тј. утврђивање истине усменим путем.

Разлика је једино у томе што се овај канон односи на обавезу поштовања неписаних, а општеприхваћених правила која су утврђена у Цркви путем усменог предања.

IV-ЗАКЉУЧЦИ

1. Учење св. Василија Великог представља један од најважнијих прилога у даљем развоју науке Христове, почев од четвртог века до данас.

2. Плодоносан рад св. Василија Великог донео је у релативно кратком деветнаестогодишњем периоду дела која су основа за примену основних догми хришћанства, посебно у канонском праву. Доказ за наведену тезу је чињеница да је више од половине општеприхваћених и на васељенским саборима утврђених канона који су у обавезној употреби у Православној цркви, дело св. Василија Великог.

3. Рад на доношењу правила почео је на начин који је карактеристичан за његов целокупан живот, на основу сопственог савлађивања проблема у практичном деловању и беспрекорним личним примером. Истовремено оснива неколико манастира у области Понта и пише правила за живот у њима, Овај његов рад уједно представља почетак устројавања општих правила за живот монаха која су на снази и данас.

4. Истовремено са снажним замахом у ширењу хришћанства од императора Константина до Теодосија током четвртог века, настаје једно од највећих искушења у животу цркве Христове, у виду јереси коју је ширио Арије. Мада није учествовао ни на Првом ни на Другом васељенском сабору, св. Василије Велики пружио је неизмеран допринос у борби светих отаца против овог веома опасног одступања од хришћанских догми.

5. Канони св. Василија Великог су правила која на животворан начин тумаче и омогућавају даљи рад на изучавању *Светог писма*, дела апостола и светих отаца. Она су много више од црквених норми. Ова правила су светоотачко усмерење ка правилном хришћанском животу у свој својој пуноћи. Она су пут ка превазилажењу огреховљености у нама и око нас и уче нас како да будемо достојни љубави Господње.

6. Учење св. Василија Великог је преко Византије стигло, крајем 12. и почетком 13. века, до српских земаља. Примену правила св. Василија Великог, омогућио је Свети Сава путем обраде и прилагођавања условима младе државе Немањића *Типика* свете лавре Пресвете Мајке Богородице Евергетидске, у најзнаменитијој књизи српског рода *Крмчији* или *Номоканону*.

7. Пошто је дело св. Василија Великог недовољно проучено на српском језику, овај рад није имао за циљ да доноси коначне судове и закључке, него да укаже на њихову суштину и упуту њиховим правцем.

Дело св. Василија Великог несумњиво ће у будућности представљати велики изазов за све који се баве црквеним правом, али и за све друге који желе да се упознају са једним од најбогатијих источника хришћанства.

Литература

- Приче о Анђелима*, Антологија, Петровград 2004, Беседе Светих Отаца, превод Јустин Поповић и А. Јевтић, Београд 1997.
- Архиман. др Јустин Поповић и проф. Велимир Хаџи Арсић, *Тајне вере и богословља*, ПХЗ и ЦО Крњево, Крњево, 1985.
- Библијска енциклопедија*, прир. протођ. Радомир Ракић, том 1., Духовна академија „Св. Василије Острошки“, Србиње-Београд, 2000. год.
- Брачна правила СПЦ*, издање Светог архијерејског синода СПЦ, Београд, 1973.
- Брачни Правилник СПЦ са поступком за судове у СПЦ, Београд, Владика Атанасије (Јевтић), *Загрљај светова*, Србиње, 1996.
- Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1993.
- Дела апостолских ученика*, превод епископа Атанасија (Јевтића), Врњачка Бања - Требиње, 1999.
- Димитрије Богдановић, *Ликови светитеља*, Београд, 1972.
- Димшо Перић, *Црквено право*, 1999.
- Др Жарко Гавриловић, *Букварица, Светосавски азбучник*, књ. 4., Београд, 2003. год.
- Еп. Никодим Милаш, *Православно црквено право*, фототипско издање 1902, „Истина“, Београд-Шибеник, 2004. године
- Еп. Никодим Милаш, *Достојанства у Православној цркви*, Истина, Шибеник, 2001.

Еп. Николај Велимировић и протођ. Љубомир Ранковић, *Српске славе и верски обичаји*, 2. изд., „Глас Цркве“, Шабац, 2000. године

Зоран Ђуровић, *Црквени канони* (синопсис), Београд 1997.

Јевсевије Поповић, *Опишта црквена историја*, Нови Сад, 1995.

Лав П. Карасавин, *Свети Оци и Учители Цркве*, Сомбор, 1997

Милош Јанковић, из рукописа необјављене књиге поезије *Светачник*,

Милош Јанковић, *Торжественник*, Београд, 2000.

Др Мићо Бошковић, *Криминалистичка методика I*, Београд 1998.

Нагрен Преображеновић, *Сазревање душе*, манастир Хиландар, 1998.

Обрад Станојевић, *Римско право*, Београд, 2004.

Оци и учители Цркве, зборник „Старечник“, Београд 1995.

Речник православне теологије, протојереј др Јован Брија, превод епископа Митрофана (Кодића), Београд 1999.

Павле Евдокимов, *Христос у руској мисли*, манастир Хиландар, 1996.

Протојереј Георгије Флоровски, *Источни Оци IV века*, манастир Хиландар, 1997.

Протојереј-ставрофор Хаци Радосав Ст. Митић, *Недельне и пригодне проповеди*, 3. изд., књ. 1 и 2., Београд, 2002. године

Св. Атанасије Велики и св. Василије Велики, *Благослови душо моја Господа* ПМШ при храму св. А. Невског, Београд 2003. год.

Св. Василије Велики, *Беседе*, ман. Хиландар, Света Гора Атонска, 2002. г.

Св. Василије Велики, *Трагом јеванђелског подвига*, ман. Хиландар, Света Гора Атонска, 1999. година

Св. Василије Велики *Шестоднев*, Беседа, Нови Сад, 2001. година

Св. Димитрије Ростовски, *Седам васељенских сабора, чети минеји*, МДЦ ман. Хиландара, 2. изд., Београд 2004.

Свети Јустин Ћелијски (Поповић), *Дотматика Православне цркве*, 7 Београд, 1932.

Свети Јустин Ћелијски (Поповић), *Житија светих за месец јануар*, Ваљево, 1991.

Резюме

Милош Јанковић

КАНОНЫ СВЯТОГО ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО

В предлагаемой работе представлен общий контекст правил, предусмотренных св. Василием Великим. После вводной части, в которой раскрывается методологический подход к анализируемой проблематике, автор вкратце излагает некоторые факты биографии св. Василия, связанные в первую очередь с его образованием, а потом останавливается на условиях, определяющих сами правила, которые систематически излагаются и подробно комментируются. Источниками этих правил являются онтологически обоснованные категории – сама жизнь и ее этические основания, так что именно в этом следует усмотреть их функциональность. Автор делает вывод, что правила во многом превосходят церковные законы: они суть не что иное, как правильное руководство к жизни, достойной христианина.

Summary

Milos Jankovic

RULES OF ST. BASIL THE GREAT

This study addresses the wider context of the rules written by St. Basil the Great. After establishing a general methodology of Church canons (i.e. rules), the author goes on to describe the schooling and further education of St. Basil. Both of which are outlined with brief commentaries. The rules written by this Church Father were based on real Christian life and ethical concerns. In other words, they are ontologically founded, and should be perceived explicitly in how they function. According to the conclusion, the rules are “much more than Church prescriptions”; they are the rules i.e. ‘proper orientation’ for a life worthy of a Christian.